

LEKSYKON

PRAWA WYBORCZEGO I REFERENDALNEGO ORAZ SYSTEMÓW WYBORCZYCH

ANDRZEJ SOKAŁA
BARTŁOMIEJ MICHAŁAK
PIOTR UZIĘBŁO

LEX

a Wolters Kluwer business

LEKSYKON

PRAWA WYBORCZEGO I REFERENDALNEGO ORAZ SYSTEMÓW WYBORCZYCH

ANDRZEJ SOKAŁA
BARTŁOMIEJ MICHAŁAK
PIOTR UZIĘBŁO

LEX

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2013

Stan prawny na 1 stycznia 2013 r.

Recenzent

Dr hab. Andrzej Szmyt, prof. UG

Wydawca

Izabella Małecka

Redaktor prowadzący

Ewa Fonkowicz

Opracowanie redakcyjne

Jakub Chowaniec

Łamanie

JustLuk Łukasz Drzewiecki, Justyna Szumieł, Jan Drzewiecki

Projekt graficzny okładki i stron tytułowych

Maciej Sadowski

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska SA, 2013

ISBN: 978-83-264-4148-6

Wydane przez:

Wolters Kluwer Polska SA

Redakcja Książek

01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a

tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIIS TREŚCI

Wykaz skrótów / 7

Przedmowa / 9

Hasła / 13

Schematy / 295

Wykaz aktów prawnych / 299

Bibliografia / 303

Wykaz haseł / 317

WYKAZ SKRÓTÓW

AUW	– Acta Universitatis Wratislaviensis
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
JOW	– jednomandatowy okręg wyborczy
KBW	– Krajowe Biuro Wyborcze
k.k.	– ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
kodeks wyborczy	– ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz. U. Nr 21, poz. 112 z późn. zm.)
Konstytucja	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
minimalne wynagrodzenie	– minimalne wynagrodzenie w rozumieniu ustawy z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (Dz. U. Nr 200, poz. 1679 z późn. zm.)
ordynacja wyborcza do Parlamentu Europejskiego	– ustawa z dnia 23 stycznia 2004 r. – Ordynacja wyborcza do Parlamentu Europejskiego (Dz. U. Nr 25, poz. 219 z późn. zm.)
ordynacja wyborcza do Sejmu i Senatu	– ustawa z dnia 12 kwietnia 2001 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 190, poz. 1360 z późn. zm.)
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PiP	– Państwo i Prawo
PKW	– Państwowa Komisja Wyborcza

PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
PPP	– Przegląd Prawa Publicznego
Prz. Sejm.	– Przegląd Sejmowy
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
St. Praw.	– Studia Prawnicze
St. Wyb.	– Studia Wyborcze
TK	– Trybunał Konstytucyjny
Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz. Urz. UE C 83 z 30.03.2010, s. 47)
ustawa lustracyjna	– ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnieniu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (tekst jedn.: Dz. U z 2007 r. Nr 63, poz. 425 z późn. zm.)
ustawa o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta	– ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta (tekst jedn.: Dz. U. z 2010 r. Nr 176, poz. 1191)
ustawa o partiach politycznych	– ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2011 r. Nr 155, poz. 924)
ustawa o referendum lokalnym	– ustawa z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym (Dz. U. Nr 88, poz. 985 z późn. zm.)
ustawa o referendum ogólnokrajowym	– ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym (Dz. U. Nr 57, poz. 507 z późn. zm.)
ustawa o samorządzie gminnym	– ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.)
ustawa o samorządzie powiatowym	– ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn.: Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592 z późn. zm.)
ustawa o wyborze Prezydenta RP	– ustawa z dnia 27 września 1990 r. o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2010 r. Nr 72, poz. 467 z późn. zm.)
WOW	– wielomandatowy okręg wyborczy

PRZEDMOWA

W 2010 r. nakładem wydawnictwa Wolters Kluwer Polska ukazał się *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*. Publikacja ta była pierwszym w Polsce tego typu opracowaniem, którego przedmiot stanowiły wybory widziane z szerokiej, interdyscyplinarnej perspektywy. W zamierzeniu autorów *Leksykon* miał stanowić przydatne kompendium wiedzy z zakresu prawa wyborczego i teorii systemów wyborczych. Zebrane tam informacje, choć z konieczności skondensowane, stanowiły najważniejszą część dorobku dwóch dyscyplin nauki badających kwestie wyborcze: prawa i politologii. Podstawowymi celami publikacji były przybliżenie szerokiemu gronu Czytelników problematyki wyborczej, uzmysłowienie wagi i znaczenia wyborów dla demokratycznego porządku politycznego, wyjaśnienie zawiłości proceduralnych i technicznych procesu wyborczego oraz upowszechnienie wiedzy na ten temat zarówno wśród decydentów politycznych, praktyków zajmujących się wyborami na co dzień, jak i specjalistów oraz badaczy zainteresowanych tą tematyką. Niepозbawiony znaczenia był również aspekt dydaktyczny omawianej książki. Ambicją autorów było jednak nie tylko zgromadzenie i uporządkowanie wiedzy z zakresu wyborów w jednej i łatwej do korzystania publikacji, lecz także zbudowanie uniwersalnej siatki terminologicznej umożliwiającej swobodne i precyzyjne komunikowanie się specjalistów z różnych obszarów nauki, którzy w swej działalności badawczej eksplorują problematykę wyborczą. Precyzja pojęciowa jest bowiem – co oczywiste – punktem wyjścia do formułowania poprawnych twierdzeń na temat badanej rzeczywistości.

Mamy nadzieję, że powyższe cele – jeśli nie w całości, to przynajmniej w znaczącej części – udało się zrealizować. Wzmiankowane opracowanie spotkało się bowiem z życzliwym przyjęciem Czytelników i Recenzentów, a odniesienia do *Leksykonu* pojawiły się w pracach naukowych czołowych specjalistów z zakresu prawa i systemów wyborczych w Polsce. Książka odniosła też sukces wydawniczy, a jej nakład wyczerpał się już po 2 latach od wprowadzenia do sprzedaży. Wydawca *Leksykonu* zwrócił się więc do

autorów z prośbą o przygotowanie nowego wydania. Naszym zdaniem lepszym rozwiązaniem było jednak przygotowanie nie tyle wznowienia wydawniczego, ile nowej wersji publikacji. Przemawiały za tym następujące argumenty. Po pierwsze, już po opublikowaniu wzmiankowanej pracy dość istotnie zmienił się stan prawny w Polsce. Na początku 2011 r. Sejm RP uchwalił – od dawna postulowany, także przez autorów *Leksykonu* i również w tamtej publikacji – kodeks wyborczy regulujący wszystkie kwestie związane z wyborami w jednym akcie prawnym. Przyjęcie kodeksu nie tylko oznaczało ujednolicenie, uporządkowanie i nadanie właściwej rangi prawu wyborczemu, lecz także wprowadziło wiele modyfikacji do polskiego systemu wyborczego. Z najważniejszych można w tym miejscu wymienić choćby: obowiązek kwotowego udziału kobiet i mężczyzn na listach kandydatów, głosowanie korespondencyjne, wybory w systemie większości względnej do Senatu RP i do rad gmin niebędących miastami na prawach powiatu. Po drugie, poprzedni *Leksykon* – zgodnie z tytułem – obejmował problematykę wyborczą, pomijając jednak tak samo ważną z punktu widzenia demokracji (a biorąc pod uwagę jej antyczne źródła, być może ważniejszą) i równocześnie organizacyjnie oraz politycznie powiązaną z wyborami problematykę demokracji bezpośredniej, zwłaszcza zaś kwestie referendalne. W rezultacie autorzy postanowili usunąć ten mankament poprzedniego *Leksykonu*, a do współpracy zaprosili Piotra Uziębłę z Uniwersytetu Gdańskiego, znanego specjalistę z zakresu tej tematyki.

W ten sposób do rąk Czytelników oddajemy opracowanie nie tyle odnowione, ile zasadniczo zmienione. Nowy *Leksykon prawa wyborczego i referendalnego oraz systemów wyborczych* zawiera w sumie ponad 430 haseł, z czego ponad 70 dotyczy problematyki referendalnej. Stan wiedzy z obszaru systemów wyborczych jest ciągle poszerzany – podobnie jak zbiór doświadczeń wynikających ze stosowania prawa wyborczego. Z tego powodu obecna publikacja zawiera 50 zupełnie nowych haseł z zakresu wyborów w porównaniu ze swoim pierwowzorem. Pozostałe hasła wyborcze zostały zaktualizowane i uzupełnione, przy czym część z nich została gruntownie przeredagowana. Usunięto jednocześnie dostrzeżone – również przez wnikliwych Czytelników, za co autorzy w tym miejscu składają im serdeczne podziękowania – błędy i nieścisłości. W rezultacie Czytelnik znajdzie w naszym opracowaniu hasła omawiające konkretne instytucje prawa wyborczego i referendalnego (ze szczególnym uwzględnieniem polskich rozwiązań), analizę matematycznych i politycznych właściwości metod podziału mandatów, opis stosowanych na świecie wariantów systemów wyborczych, techniki i sposoby głosowania, opis zjawisk i procesów wyborczych oraz zachowań elektoratu, charakterystykę prawno-organizacyjnych aspektów wyborów i referendów, paradoksów wyborczych oraz najnowszych koncepcji teoretycznych i wyników badań empirycznych w obszarze systemów wyborczych. Kierowani chęcią usprawnienia i unowocześnienia polskiego prawa wyborczego i refe-

rendalnego w niektórych hasłach zawarliśmy krytykę rozwiązań przyjętych przez ustawodawcę wraz z alternatywnymi sposobami ich regulacji.

Praca nad tą publikacją wymagała od nas przeanalizowania pokażnej literatury (w dużej mierze zachodniej) z obszaru prawa, politologii, socjologii i psychologii, odwołania się do własnych doświadczeń i przemyśleń oraz wymiany poglądów w ramach szerszego grona ekspertów. Niektóre z opracowanych haseł albo nie były wcześniej w Polsce szerzej znane, albo ich dotychczasowa konceptualizacja była – w naszej opinii – niewystarczająca. Wymagało to skonstruowania pewnych pojęć od podstaw. Praca nad *Leksykonem* miała więc w znacznej mierze twórczy charakter. Wszystkie hasła zostały opracowane przy wykorzystaniu – naszym zdaniem – klasycznych, najlepszych oraz uwzględniających najnowsze wyniki badań publikacji zarówno polskich, jak i zagranicznych autorów. Ich szczegółowy wykaz można znaleźć w umieszczonej na końcu *Leksykonu* bibliografii.

Podobnie jak poprzedni *Leksykon*, książka ta adresowana jest do szerokiego kręgu odbiorców: ludzi nauki (przede wszystkim prawników, politologów i socjologów), polityków, praktyków wyborczych (a więc m.in. urzędników, pełnomocników wyborczych i członków komisji wyborczych), dziennikarzy, studentów oraz wszystkich zainteresowanych kwestiami wyborczymi i referendalnymi. Jako autorzy staraliśmy się dołożyć wszelkich starań, by w ręce Czytelników oddać książkę tematycznie wyczerpującą, merytorycznie poprawną, praktycznie użyteczną, ciekawą w lekturze, łatwą w odbiorze, a jednocześnie inspirującą do własnych przemyśleń i analiz. Mamy nadzieję, że tak też ocenią ją odbiorcy. Chcielibyśmy, by nasze opracowanie przyczyniło się do zrozumienia i upowszechnienia wiedzy związanej z instrumentarium współczesnej demokracji, która realizuje się przecież przez wybory i referenda. Tradycyjnie wdzięczni będziemy za wszystkie głosy, uwagi i sugestie dotyczące treści i układu *Leksykonu*, zwłaszcza że wiele poprzednich zostało uwzględnionych w tej wersji opracowania. Zapraszamy do lektury.

Autorzy

Toruń–Gdańsk, listopad 2012 r.

HASŁA

ABSENCJA WYBORCZA

zaniechanie udziału w → głosowaniu przez osoby do tego uprawnione. Absencję wyborczą można podzielić na niezawinioną (przymusową) i zawinioną (dobrowolną, celową). Absencja niezawiniona jest wynikiem nie woli → wyborcy, ale okoliczności zewnętrznych. Z reguły są to następujące sytuacje: pominięcie wyborcy w spisie wyborców (na skutek błędu lub w wyniku celowego działania), mimo iż osoba taka jest uprawniona do głosowania; skomplikowany, czasochłonny lub faktycznie dyskryminujący określone grupy społeczne system osobistej → rejestracji wyborców; uniemożliwienie głosującym dotarcia do → lokalu wyborczego spowodowane jego dużym oddaleniem od miejsca zamieszkania wyborców, położeniem w trudnym lub niebezpiecznym terenie albo niedostosowanymi godzinami pracy; brak możliwości zagłosowania przez osoby pozostające w dniu głosowania czasowo poza miejscem swojego zamieszkania (np. pracujący, studenci, turyści, pacjenci szpitali, aresztanci i więźniowie, żołnierze) lub nieposiadające takiego miejsca (bezdumni); obowiązek głosowania osobistego w przypadku osób niepełnosprawnych, niedołącznych, starszych i obłożnie chorych, dla których → prawo wyborcze nie przewiduje → alternatywnych sposobów głosowania; nieprzewidziany wypadek losowy. Z kolei absencja zawiniona jest wynikiem świadomej i celowej decyzji wyborcy, niespowodowanej przeszkodami natury technicznej lub losowej. Zjawisko absencji zawinionej jest bardziej złożone i ma wiele przyczyn. Najczęściej występującymi motywami absencji zawinionej są: apatia i bierność obywateli nieinteresujących się problemami politycznymi; relatywnie wysoki koszt alternatywny głosowania, zarówno samej decyzji wyborczej (konieczność zapoznania się z ofertą polityczną przynajmniej kilku podmiotów wyborczych, śledzenie → kampanii wyborczej, wreszcie podjęcie i racjonalizacja decyzji), jak i samego aktu głosowania (czas i zasoby poświęcone na dotarcie do lokalu wyborczego i oddanie głosu); brak opcji politycznej reprezentującej na forum publicznym interesy i poglądy pewnych wyborców (zob. → *non-voters*); niewiara w możliwości dokonania się za pośrednictwem → wyborów jakiegokolwiek realnej zmiany społecznej, ekonomicznej, politycznej; brak akceptacji dla reguł wyborczych, klasy politycznej lub całego systemu politycznego; przekonanie, że pojedynczy głos nic nie znaczy; niezrozumienie reguł wyborczych.

Przyczyny absencji wyborczej można więc podzielić na: instytucjonalne (związane z nieodpowiednimi lub niezrozumiałymi regulacjami prawnymi i nieadekwatnymi rozwiązaniami praktycznymi), kulturowe (niski poziom partycypacji społecznej spowodowany np. dominacją zaściankowego typu kultury politycznej), polityczne (alienacja klasy politycznej, kartelizacja → systemów partyjnych, delegitymizacja mechanizmów i instytucji demokratycznych) oraz losowe. Odpowiednio wysoka absencja wyborcza przekłada się na niską → frekwencję wyborczą. Konsekwencją absencji wyborczej jest podejmowanie działań zmierzających do → aktywizacji elektoratu. [B.M.]¹

ADAMSA METODA

jedna z → metod podziału mandatów z grupy → huntingtonowskich (por. → największych liczb metody) stosowana do podziału mandatów pomiędzy → okręgi wyborcze lub → partie polityczne w ramach → proporcjonalnych systemów wyborczych. Została opracowana przez amerykańskiego polityka, szóstego prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki w latach 1825–1829, a później senatora ze stanu Massachusetts – Johna Quincy Adamsa w latach 30. XIX w. w celu rozwiązania problemu podziału mandatów do Izby Reprezentantów, jako odpowiedź (jest jej przeciwieństwem) na → obciążenie metody → Jeffersona. Procedura podziału mandatów wygląda następująco: 1) wyznaczamy → normę reprezentacji (lub → kwotę, jeśli podział dotyczy → partii politycznych); 2) przyznajemy każdemu podmiotowi tyle mandatów, ile razy wartość normy/kwoty zawiera się w uzyskanej liczbie mieszkańców/głosów po zaokrągleniu w górę do najbliższej liczby całkowitej (iloraz liczby mieszkańców/głosów i normy/kwoty); 3) jeśli łączna liczba rozdysponowanych w ten sposób mandatów jest większa niż dostępna pula, powtarzamy całą operację, zwiększając normę/kwotę, jeśli natomiast łączna liczba rozdysponowanych w ten sposób mandatów jest mniejsza niż przewidziana pula (podział jest niepełny), powtarzamy operację, zmniejszając normę/kwotę; 4) podzielnikiem manipulujemy tak długo, aż rozdysponujemy wszystkie mandaty. Wskutek zaokrąglania kwoty w górę metoda Adamsa jest bardzo korzystna dla partii małych, gdyż nawet minimalne przekroczenie kwoty gwarantuje przyznanie mandatu. W praktyce oznacza to, że uzyskanie przynajmniej jednego głosu gwarantuje mandat. Istnieje również inny, łatwiejszy i praktyczniejszy sposób dzielenia mandatów metodą Adamsa, oparty na funkcji priorytetu, który polega na podzieleniu liczby wyborców przez kolejne liczby całkowite, tak jak w przypadku metody → d'Hondta, z tą jednak różnicą, że w pierwszym kroku mandat otrzymuje każda partia (okręg), która zdobyła co najmniej jeden głos. Metoda Adamsa jest więc metodą mocno → obciążoną na rzecz partii małych i z tego powodu nie znalazła praktycznego zastosowania. Z drugiej jednak strony w połączeniu z → klauzulą zaporową (eliminującą z udziału w podziale mandatów listy, na które oddano minimalną liczbę głosów) mogłaby zrealizować postulowaną przez takich teoretyków jak Arend Lijphart zasadę stopniowalnej reprezentacji, gwarantującej każdej zorganizowanej mniejszości politycznej przynajmniej minimalną reprezentację na forum publicznym. [B.M.]

¹ W nawiasie umieszczono inicjały autora danego hasła.

ADEKWATNEJ REPREZENTACJI WARUNEK

jeden z postulatów formułowanych wobec demokratycznych procesów decyzyjnych na gruncie → teorii wyboru społecznego. Nakazuje, by w przypadku podniesienia danej alternatywy (→ kandydata, → partii politycznej) w → preferencjach części wyborców (liczby oddanych głosów) przy niezmiennych pozostałych preferencjach nie mogło nastąpić pogorszenie końcowej sytuacji wyborczej tej alternatywy. Zdaniem Yasusuke Murakamiego jest to jeden z trzech, obok → równości i → autonomii społeczeństwa, najważniejszych warunków, jakie musi spełnić każda reguła decyzyjna, by mogła zostać uznana za demokratyczną (zob. → proceduralne kryteria demokracji). Warunek ten może być operacjonalizowany za pomocą postulatu mocnej monotoniczności. Wymaga on, by zmiana większości indywidualnych preferencji pomiędzy poszczególnymi alternatywami na korzyść jednej z nich pociągała za sobą zmianę rezultatu na korzyść tej właśnie opcji. Inaczej ujmując, spełnienie tego kryterium wymaga, by alternatywa, która wygrywa w wyniku zastosowania określonej procedury wyborczej, wygrywała również wtedy, gdyby niektórzy głosujący zmienili swoje preferencje na korzyść tej alternatywy (poparli ją), przy pozostałych preferencjach niezmiennych. Z punktu widzenia głosującego jest to najbardziej oczywista cecha, która powoduje, że opłaca się głosować na kandydata lub partię, których uważa się za najlepszych. Złamanie tego kryterium oznacza, że o pozytywnym wyniku wyborczym kandydata może decydować nie większa, ale mniejsza liczba głosów. Zob. → paradoks przegranej ze względu na zbyt dużą liczbę głosów. [B.M.]

ADMINISTRACJA WYBORCZA

w rozumieniu przedmiotowym to działalność zmierzająca do wykonania konstytucyjnie (lub ustawowo) określonego zadania państwa z dziedziny wyborów poprzez podejmowanie prawnych czynności wyborczych polegających na organizowaniu i przeprowadzaniu → wyborów. W sensie podmiotowym natomiast administrację wyborczą tworzą → organy wyborcze, rozumiane jako organy administracji publicznej, które utworzono głównie lub wyłącznie w celu organizowania oraz przeprowadzania wyborów, wyposażone w kompetencje do podejmowania określonych prawnych czynności wyborczych (w literaturze określane jako EMB – *electoral management bodies*). Są to organy kolegialne (→ komisje wyborcze z → Państwową Komisją Wyborczą na czele) oraz monokratyczne (→ komisarze wyborczy). Z punktu widzenia zasięgu terytorialnego organy administracji wyborczej tworzą system zdecentralizowany, co oznacza, że każdemu organowi przysługuje samodzielność prawna, tzn. ma on ustawowo określony zakres kompetencji, a organ wyższego stopnia ma tylko ustawowo określone środki oddziaływania nadzorczego. [A.S.]

AGITACJA REFERENCJALNA

w potocznym znaczeniu agitacja oznacza propagowanie określonych poglądów, idei, haseł w celu powiększenia grona zwolenników danej sprawy, a przede wszystkim uzyskania aprobaty społecznej (w postaci głosów) dla działalności polityka, partii, rządu, określonego rozwiązania, decyzji itp. Agitacja w związku z referendum może być prowadzona podczas → kampanii referendalnej i ma na celu, poprzez prezentację stanowiska w sprawie poddanej pod → głosowanie ludowe, pozyskanie jak największej liczby sprzymierzeńców dla określonego rozwiązania politycznego poddanego pod ocenę obywateli. Por. → agitacja wyborcza. [B.M.]

AGITACJA WYBORCZA

w doktrynie → prawa wyborczego agitacja jest działalnością propagandową, przedsięwzięciem w celu przekonywania, zjednywania zwolenników do określonej sprawy bądź wynikającą z chęci dyskredytacji przeciwników. Polski ustawodawca w art. 105 → kodeksu wyborczego zdefiniował agitację wyborczą jako „publiczne nakłanianie lub zachęcanie, do głosowania w określony sposób lub do głosowania na kandydata określonego komitetu wyborczego”. Jednocześnie uznano, że agitację taką można prowadzić od dnia przyjęcia przez właściwy organ zawiadomienia o utworzeniu → komitetu wyborczego, a nie formalnego rozpoczęcia → kampanii wyborczej. Z definicji tej wyłączono zajęcia szkolne z zakresu edukacji obywatelskiej polegające na upowszechnianiu wśród uczniów wiedzy o prawach i obowiązkach obywateli oraz zasadach i znaczeniu wyborów w demokracji. Można zatem agitację wyborczą zdefiniować jako wszelką działalność mającą na celu zmobilizowanie określonych osób, grup lub/i całego społeczeństwa do aktywnego poparcia w → wyborach konkretnej opcji politycznej, → kandydata, → partii politycznej, programu politycznego, → koalicji wyborczej (tzw. kampania pozytywna) lub odebranie tego poparcia przeciwnikom (tzw. kampania negatywna). Celem agitacji jest pozyskanie większej liczby głosów i uzyskanie lepszego wyniku w wyborach poprzez promowanie kandydata lub → listy kandydatów, a także, coraz częstsze w praktyce, dyskredytowanie kontrkandydata lub konkurencyjnej listy. Prowadzenie swobodnej agitacji wyborczej w różnych formach na rzecz poszczególnych konkurentów jest możliwe w czasie trwania → kampanii wyborczej. Pojęcie agitacji w szczególności obejmuje takie zachowania, jak: organizowanie pochodów, zgromadzeń, manifestacji, wieców, wygłaszanie przemówień, rozdawanie ulotek, reklamowanie kandydatów lub partii, rozwieszanie plakatów lub billboardów, emitowanie spotów wyborczych, organizowanie spotkań bezpośrednich, reklamowanie się w Internecie, ogłoszenia, publikacje itd. Zgodnie z polskim prawem wyborczym wszelka agitacja wyborcza musi się zakończyć na 24 godziny przed → głosowaniem (zob. → cisza wyborcza) i obowiązuje do czasu jego zakończenia. Skoordynowana, zaplanowana, długotrwała i oparta na metodach naukowych agitacja jest przedmiotem zainteresowania → marketingu wyborczego. Por. → aktywizacja elektoratu. [B.M.]

AKTYWIZACJA ELEKTORATU

wszelkie działania służące mobilizacji wyborczej → elektoratu, mające na celu zwiększenie → frekwencji w → wyborach. Aktywizacja elektoratu może być realizowana przy wykorzystaniu czynników instytucjonalnych lub propagandowych. W pierwszej grupie znajdują się wszystkie prawne i instytucjonalne mechanizmy zwiększające (bezpośrednio lub pośrednio) frekwencję wyborczą, takie jak: → przymus wyborczy, dostępność i właściwe godziny pracy → punktów głosowania, termin wyborów (korzystna pora roku, dzień głosowania), możliwość skorzystania z → alternatywnych sposobów głosowania, → uprawnienia wyborcy w akcie głosowania. Nie bez znaczenia jest również typ → systemu wyborczego, przyjęty charakter rywalizacji wyborczej (rywalizacja personalna z reguły bardziej przemawia do wyborców niż rywalizacja partyjna), kształt → systemu partyjnego, a nawet zasady ustrojowe państwa. Najczęściej wykorzystywanym środkiem służącym do trwałej aktywizacji elektoratu jest odpowiednio przygotowana, długofalowa i konsekwentnie prowadzona akcja propagan-

dowa, mająca na celu pobudzenie zainteresowania obywateli wyborami oraz skłonienie ich do wzięcia udziału w → głosowaniu. W tym przypadku narzędziami służącymi do mobilizacji społeczeństwa są: kampanie informacyjne (mające na celu poinformowanie mające na celu poinformowanie społeczeństwa o wyborach oraz wytłumaczenie zasad procesu wyborczego, w tym → techniki głosowania) oraz promocyjne (zachęcające do wzięcia udziału w wyborach, wyjaśniające jego sens i skutki); akcje obywatelskie; programy edukacyjne; organizowanie prawyborów i różnego rodzaju symulacji wyborów; zachęty materialne (drobne upominki i gadżety). Aktywizacja elektoratu może być również spowodowana określonymi przyczynami kontekstowymi, stanowiącymi rezultat aktualnej sytuacji politycznej (duża waga danych wyborów, wysoka polaryzacja polityczna, ostra kampania wyborcza itd.) i → agitacji wyborczej prowadzonej w ramach kampanii wyborczej. Aktywizacją elektoratu zajmują się z reguły różnego rodzaju organizacje społeczne, → partie polityczne, czasami również organy państwowe, w tym → administracja wyborcza, choć udział tych ostatnich podmiotów może być postrzegany jako kontrowersyjny ze względu na to, iż w niektórych wyborach wysokość frekwencji nie jest neutralna politycznie. [B.M.]

ALTERNACJA WŁADZY

zmiana władzy, wymiana rządzących. Zastąpienie → partii politycznej (lub koalicji partii) dotychczas rządzącej przez partię opozycyjną (lub koalicję takich partii). Alternacja władzy jest zmianą polityczną o charakterze personalnym. Zmiana taka jest wynikiem funkcjonowania najważniejszych organów władzy publicznej zgodnie z zasadą kadencyjności. W systemach demokratycznych alternacja władzy może dokonać się tylko w drodze przeprowadzonych → wyborów. Czasami przyjęcie określonej → formuły wyborczej może nie sprzyjać regularnej alternacji władzy. Do takiej sytuacji doszło we Włoszech po II wojnie światowej. Wskutek zastosowania w tym kraju → proporcjonalnego systemu wyborczego oraz przyjęcia przez główne partie strategii blokowania ugrupowań antysystemowych wytworzył się → system partyjny, który charakteryzował się permanentną niezdolnością do alternacji władzy. Sytuacja ta zakończyła się dopiero po przeprowadzeniu reformy systemu wyborczego w 1993 r. i zastąpieniu obowiązującej do tej pory formuły proporcjonalnej → mieszanym systemem wyborczym. [B.M.]

ALTERNATYWNE SPOSOBY GŁOSOWANIA

dodatkowe i uzupełniające względem tradycyjnych i podstawowych sposobów głosowania → techniki głosowania, umożliwiające oddanie głosu bez konieczności udawania się do → punktu głosowania. Istnienie alternatywnych sposobów głosowania jest jednym z elementów służących → aktywizacji elektoratu. W świecie stosowane są – obok albo zamiast osobistego głosowania w lokalu wyborczym – rozmaite techniki głosowania. Najczęściej spotykane to: → głosowanie przez pełnomocnika (nazywane też głosowaniem przez przedstawiciela), → głosowanie korespondencyjne (drogą pocztową) oraz → głosowanie elektroniczne (e-voting). W Polsce, co do zasady, głosować można tylko osobiście. Od grudnia 2009 r. w niektórych rodzajach wyborów (na urząd Prezydenta RP, do Parlamentu Europejskiego, samorządowych) można było głosować także przez pełnomocnika. Z możliwości tej mogli skorzystać jednak wyłącznie wyborcy z urzędowo potwierdzonym znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, a także wyborcy, którzy najpóźniej w dniu głosowania

ukończyli 75 lat. Kodeks wyborczy rozszerzył dla tych grup wyborców możliwość głosowania przez pełnomocnika na wszystkie rodzaje wyborów. Ponadto, zgodnie z kodeksem wyborczym, wyborca niepełnosprawny o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności może skorzystać z → głosowania korespondencyjnego. Z tej techniki głosowania można też korzystać w obwodach głosowania utworzonych za granicą. Jednakże dotyczy to wyłącznie wyborców przebywających za granicą i posiadających ważne polskie paszporty oraz obywateli Unii Europejskiej posiadających ważny paszport lub inny dokument stwierdzający tożsamość – po wpisaniu ich do spisu wyborców sporządzonego przez właściwego terytorialnie konsula. Innych możliwości oddania głosu polskie prawo wyborcze nie przewiduje. [A.S.]

ANONIMOWOŚCI WARUNEK

jeden ze szczegółowych postulatów zasady → równości zoperacjonalizowany na gruncie → teorii wyboru społecznego. Jest postulatem mocnym, tzn. najdalej idącym w swych wymaganiach. Nakazuje, by → wynik wyborów był niezależny od permutacji głosujących. Oznacza to, że wszystkie osoby podejmujące decyzje muszą być traktowane jednakowo, tzn. że zmiana przyporządkowania poszczególnych → preferencji jednostkowych (oddanych głosów) pomiędzy wyborcami (pozamienianie się preferencjami) nie może zmienić wyniku wyborów. Postulatu anonimowości nie realizuje w pełni polskie → prawo wyborcze. Dotyczy to sytuacji, gdy dwóch lub więcej kandydatów uzyskało taką samą liczbę głosów uprawniającą do objęcia mandatu w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast oraz w → wyborach do Sejmu RP. Ponieważ liczba obsadzonych mandatów jest z góry ustalona i nie można w tym przypadku przyznać mandatów obydwu rywalom, → system wyborczy musi zawierać reguły pozwalające jednoznacznie rozstrzygnąć o pierwszeństwie do mandatu. Polskie prawo wyborcze stanowi, że w takiej sytuacji decyduje większa liczba → obwodów głosowania, w których jeden z kandydatów uzyskał więcej głosów. Ma to istotne znaczenie dla kandydatów, którym o wiele bardziej opłaca się wygrać np. w trzech obwodach liczących po 500 mieszkańców niż w jednym obejmującym 1500 osób, pomimo że liczba uzyskanych głosów w obu przypadkach jest taka sama. W praktyce oznacza to, że głosy wyborców zamieszkających na terenach obwodów mniejszych mają większą „moc decyzyjną” niż te same głosy należące do wyborców z obwodów większych. Prowadzi to również do naruszenia wyłącznie technicznego aspektu obwodów (miejsce oddania głosu, agregacji i ustalania → wyników głosowania) przez przyznanie im w pewnych sytuacjach prawa do rozstrzygania o wyniku wyborów. Por. → proceduralne kryteria demokracji. [B.M.]

APARAT POMOCNICZY ADMINISTRACJI WYBORCZEJ

zob. → Krajowe Biuro Wyborcze

APPARENTMENT

zob. → blokowanie list

APPELLATION OF SENTENCE

szczególny mechanizm → demokracji bezpośredniej mający korzenie w prawie latynoamerykańskim, niewystępujący na kontynencie europejskim, który polega na moż-

liwości zablokowania przez określoną liczbowo grupę wyborców orzeczenia sądu stwierdzającego niekonstytucyjność aktu ustawodawczego. W przypadku złożenia takiego wniosku decyzja w sprawie konstytucyjności niniejszego aktu zostanie podjęta w → referendum, które ma charakter ostateczny. Można uznać, że danie obywatelom możliwości swobodnego badania konstytucyjności aktów normatywnych jest wynikiem najlepiej realizowanej zasady suwerenności ludu (narodu), pozwalającej im na ocenę faktycznej potrzeby istnienia danego aktu. Z uwagi na liczne wątpliwości co do możliwości oceny przez ten podmiot skomplikowanej materii, jaką jest logiczne wynikanie norm w ujęciu hierarchicznym, a także potencjalnego zagrożenia dla praw mniejszości, które mogą być w ten sposób naruszone, instrument ten nie jest powszechnie stosowany. Obecnie występuje on jedynie w stanie Kolorado, gdzie grupa 5% wyborców ma możliwość zgłoszenia *appellation of sentence* w stosunku do wyroków Sądu Najwyższego tego stanu. [P.U.]

AUTONOMII SPOŁECZEŃSTWA WARUNEK

jeden z postulatów formułowany wobec demokratycznych procesów decyzyjnych na gruncie → teorii wyboru społecznego. Zakłada, że wyborcze decyzje głosujących muszą wynikać z indywidualnych → preferencji politycznych → wyborców i nie mogą być narzucone z zewnątrz. Warunek autonomii społeczeństwa stanowi implementację (na poziomie reguł decyzyjnych) → zasady wolnych wyborów. Zdaniem Yasusuke Murakamiego jest to jeden z trzech, obok → równości i → adekwatnej reprezentacji, najważniejszych warunków, jakie musi spełnić każda reguła decyzyjna, by mogła zostać uznana za demokratyczną (zob. → proceduralne kryteria demokracji). Warunek ten może być operacjonalizowany w dwóch wersjach: 1) suwerenności obywatelskiej – jest to słaba wersja warunku autonomii społeczeństwa, zakładająca, że dla dowolnej alternatywy wyborcy mogą swobodnie (bez narzucenia z zewnątrz) dokonać wyboru jako lepszej zarówno jednej, jak i drugiej opcji. *A contrario* warunek ten nie byłby spełniony, gdyby system wyborczy już na wejściu powodował, że któraś z nich jest gorsza niż druga; 2) neutralności – to mocna wersja warunku, realizacja tego postulatu wymaga od systemu, by gwarantował takie same traktowanie wszystkich dostępnych opcji wyboru (→ partii, kandydatów). Formułuje się go w podobny sposób jak w przypadku warunku → anonimowości, z tą jednak różnicą, że w tej sytuacji zamienia się między sobą nie indywidualne preferencje, ale pozycje opcji we wszystkich preferencjach indywidualnych. Pełna implementacja tej zasady napotyka jednak trudności zwłaszcza w systemach proporcjonalnych. Na przykład w sytuacji, w której dwóch lub więcej → kandydatów z tej samej → listy otrzymało taką samą liczbę głosów uprawniającą do uzyskania mandatu, polska ordynacja samorządowa przewidywała, że o wyborze rozstrzyga kolejność umieszczenia nazwisk na liście. Kandydaci umieszczeni na wyższej pozycji stają się w takich sytuacjach uprzywilejowani. [B.M.]

BEZPOŚREDNIOŚCI WYBORÓW ZASADA

polega na tym, że każdy z wyborców osobiście, tzn. bez niczyjego pośrednictwa, oddaje głos na konkretnego kandydata ubiegającego się o wybór. Tak więc to sam → wyborca bezpośrednio decyduje o obsadzie określonego wybieralnego urzędu lub o składzie organu przedstawicielskiego. Z istoty zasady bezpośredniości wynikają zatem dwa elementy: głosowanie osobiste oraz głosowanie imienne. Głosowanie osobiste polega na tym, że wyborca sam osobiście oddaje głos. Głosowanie imienne polega z kolei na tym, że wyborca głosuje na konkretnego kandydata, stawiając na → karcie do głosowania znak „x” w kratce obok jego nazwiska. Podkreślić jednakże wypada, że w literaturze spotkać można także inne poglądy na istotę omawianej zasady. Dla przykładu część badaczy odnosi omawianą zasadę do wymogu jednostopniowości wyborów, przeciwstawiając je wyborom pośrednim, w których wyborca głosuje za pośrednictwem innych, wcześniej wybranych podmiotów, np. elektorów. W konsekwencji przyjmują oni, że dla istoty zasady bezpośredniości wyborów nie ma znaczenia element osobistego głosowania (tak np. Gebethner, 2000, s. 28). Według Trybunału Konstytucyjnego (wyrok z dnia 20 lipca 2011 r., K 9/11, OTK-A 2001, nr 6, poz. 61) „zasada bezpośredniości wyborów (...) oznacza jednostopniowość aktu wyborczego i nie zawiera wymogu głosowania osobistego...”. Zasadę bezpośredniości w odniesieniu do → wyborów do Sejmu RP i Senatu RP, → wyborów na urząd Prezydenta RP i → wyborów do organów stanowiących samorządu terytorialnego deklaruje Konstytucja, zaś w odniesieniu do → wyborów do Parlamentu Europejskiego oraz → wyborów wójta, burmistrza i prezydenta miasta → kodeks wyborczy. Akt ten przewiduje wiele gwarancji stosowania zasady bezpośredniości wyborów w praktyce wyborczej. Dla przykładu: wyborca przed przystąpieniem do → głosowania okazuje → obwodowej komisji wyborczej dokument umożliwiający stwierdzenie jego tożsamości i potwierdza otrzymanie karty do głosowania własnym podpisem w przeznaczony do tego rubryce → spisu wyborców. Wyjątkiem od zasady, że głosować można tylko osobiście, jest w Polsce → głosowanie przez pełnomocnika. Nie stanowi naruszenia zasady bezpośredniości wyborów dozwolona przez kodeks wyborczy pomoc w głosowaniu udzielona wyborcy niepełnosprawnemu, na jego prośbę, przez inną osobę, z wyłączeniem członków → komisji wyborczej i → mężów zaufania. Naruszała natomiast tę zasadę

stosowana w wyborach do Sejmu RP w latach 1991, 1993 i 1997 instytucja list ogólnopolskich, z których mandaty uzyskiwało 69 posłów niewybranych imiennie (zniosła ją ordynacja parlamentarna z 2001 r.). [A.S.]

BIERNE PRAWO WYBORCZE

(nazywane też prawem wybieralności lub prawem do bycia wybranym) to uprawnienie do → kandydowania w → wyborach. Według Trybunału Konstytucyjnego bierne prawo wyborcze obejmuje uprawnienie nie tylko do kandydowania, lecz także do objęcia i wykonywania mandatu uzyskanego w wyniku niewadliwie przeprowadzonych wyborów (zob. wyroki TK: z dnia 13 marca 2007 r., K 8/07, OTK-A 2007, nr 3, poz. 26; z dnia 11 maja 2007 r., K 2/07, OTK 2008, nr 4, poz. 75; z dnia 24 listopada 2008 r., K 66/07, OTK 2008, nr 9, poz. 158). Bierne prawo wyborcze mieści się w szerszym pojęciu podmiotowego → prawa wyborczego. Zakres korzystania z biernego prawa wyborczego określa Konstytucja wraz z wydanym na jej podstawie → kodeksem wyborczym. Wybrany do Sejmu RP może być obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat, natomiast w wyborach do Senatu RP – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat. Nie można kandydować równocześnie do Sejmu i Senatu. Z kolei na urząd Prezydenta RP może być wybrany obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu. W → wyborach posłów do Parlamentu Europejskiego w RP z biernego prawa wyborczego korzysta osoba mająca w tych wyborach prawo wybierania, która najpóźniej w dniu głosowania kończy 21 lat i od co najmniej 5 lat stale zamieszkuje w Polsce lub na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej. W wyborach do rad (i sejmików) bierne prawo wyborcze przysługuje osobie mającej prawo wybierania do danej rady (lub sejmiku). Wreszcie, w wyborach wójta (burmistrza, prezydenta miasta) bierne prawo wyborcze ma każdy obywatel polski posiadający takie prawo w wyborach do rady gminy, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 25 lat. Nie musi on jednak stale zamieszkiwać na obszarze gminy, w której kandyduje. Nie mają w Polsce biernego prawa wyborczego osoby, które zostały skazane prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe, oraz osoby, wobec których wydano prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające utratę prawa wybieralności z powodu tzw. kłamstwa lustracyjnego. Prawa wybieralności nie mają też w Polsce obywatele Unii Europejskiej niebędący obywatelami polskimi pozbawieni tego prawa w tym państwie członkowskim UE, którego są obywatelami. [A.S.]

BLOKOWANIE LIST

(z fr. *apparentment*) sytuacja, w której dwie → listy partyjne lub większa ich liczba tworzą wspólny blok list. Każda z tych list jest zgłaszana osobno i samodzielnie walczy o głosy wyborców, ale ich → wyniki głosowania są później sumowane i w procesie dystrybucji mandatów przetwarzane łącznie. Blokowanie list stanowi jeden z istotniejszych elementów wpływających na strukturę → systemu wyborczego i wywołuje istotne → konsekwencje polityczne. Przede wszystkim służy redukcji tzw. → głosów straconych, oddawanych na słabsze wyborczo ugrupowania. W tym przypadku zblokowanie listy z którymś z silniejszych partnerów zwiększa szanse na uzyskanie repre-

zentacji politycznej przez słabszego partnera. Odpowiadają za to dwa mechanizmy: matematyczny i psychologiczny. Pierwszy z nich działa na dwa sposoby. Po pierwsze, agreguje on głosy zablokowanych list, ułatwiając im tym samym przełamanie → progów wyborczych. W ten sposób głosy tych list, które w normalnych warunkach nie byłyby brane pod uwagę przy rozdziale mandatów, pozostają w systemie (nie są „tracone”) i wywierają bezpośredni wpływ na ostateczny → wynik wyborów. Po drugie, liczba mandatów uzyskanych przez blok nie zawsze jest tylko prostą sumą liczby mandatów, które przypadłyby poszczególnym jego członkom, gdyby ci startowali samodzielnie. Użycie metody → obciążonej na korzyść dużych partii sprzyja bowiem „sztuczemu” i niewynikającemu z ogólnego rozkładu → preferencji politycznych w elektoracie zwiększeniu ogólnej liczby głosów oddanych na zblokowane listy, umożliwiając im przechwytywanie dodatkowych mandatów stanowiących swego rodzaju → premię wyborczą za sformowanie bloku (por. przykład podany w haśle → grupa list). Z kolei mechanizm psychologiczny działa na wyborców w kierunku dokładnie odwrotnym do efektu opisywanego przez Maurice’a Duvergera (por. → Duvergera prawo) w przypadku stosowania → systemu większości względnej. Zmniejszenie zagrożenia w postaci możliwości nieprzekroczenia przez daną partię progu wyborczego może zachęcić do głosowania na taką partię tych jej zwolenników, którzy w innej sytuacji nie zagłosowaliby na nią w obawie przed utratą głosu z tego właśnie powodu (zob. → głosowanie strategiczne). Generalnie blokowanie list zmniejsza → dysproporcjonalność systemu wyborczego, zwiększa → efektywną liczbę partii parlamentarnych i zmniejsza częstotliwość powstawania → większości sztucznych. Blokowanie list może być również narzędziem → manipulacji systemem wyborczym. System stosowany we Francji podczas wyborów do Zgromadzenia Narodowego w latach 1951–1956 stanowi dobry przykład tego typu praktyk. Wynik zablokowanych listy traktowano jako całość. Jeśli blok taki w danym okręgu wyborczym uzyskał ponad 50% głosów, to automatycznie uzyskiwał wszystkie obsadzone tam mandaty. W ten sposób np. zwycięska lista komunistów w okręgu Herrault (32,8% głosów) nie otrzymała tam ani jednego mandatu, wszystkie one przypadły bowiem zablokowanym listom socjalistów, radykałów i chadeków (por. → Scelby prawo). Blokowanie list kandydatów w → okręgach wyborczych przewidywała polska → ordynacja wyborcza do Sejmu z 1991 r. W Niemczech przez pojęcie zblokowania rozumie się również połączenie dwóch lub więcej list krajowych (zgłaszanych na poziomie landów) tej samej partii politycznej. [B.M.]

BORDY METODA

jeden z → większościowych systemów wyborczych opracowanych w XVIII w. przez członka francuskiej Akademii Nauk Jeana Charles’a de Bordę w odpowiedzi na paradoks metody → Condorceta. Metoda Bordy polega na przyporządkowaniu przez → wyborcę podczas → głosowania punktów poszczególnym → kandydatom za pozycje, jakie zajmują oni w jego indywidualnym rankingu politycznym. Im lepiej oceniany kandydat, tym więcej punktów otrzymuje od wyborcy. Każdy głosujący przyznaje x punktów kandydatowi uważanemu za najgorszego, $x+y$ trochę lepiej postrzeganemu, $x+2y$ następnemu w rankingu, $x+3y$ kolejnemu i tak aż do wyznaczenia najlepszego. Borda proponował, by wartość parametrów x i y przyjąć na poziomie 1, czyli najmniej lubiany kandydat powinien otrzymać 1 punkt, a każdy następny w hierarchii o 1 punkt więcej. W ten sposób najwyżej ceniony kandydat otrzymuje największą

liczbę punktów, a najniżej ceniony najmniejszą. → Wyniki wyborów są ustalane na podstawie łącznej liczby punktów otrzymanych przez kandydatów podczas głosowania. Zwycięża ten kandydat (kandydaci), który zgodnie z regułą zwykłej większości uzyskał tych punktów najwięcej. Z matematycznego punktu widzenia metoda Bordy nigdy nie ustanowi cyklicznej relacji preferencji, jej stosowanie nie gwarantuje, że wygra zwycięzca w sensie Condorceta, ale na pewno nie wyznaczy jako wygrywającego przegranego w sensie Condorceta. Ponadto spełnia warunki → anonimowości, → neutralności, monotoniczności (zob. → adekwatnej reprezentacji warunków, → paradoks przegranej ze względu na zbyt dużą liczbę głosów). Nie spełnia natomiast postulatu → niezależności od alternatyw niezwiązanych (czyli jest podatna na zachowania strategiczne głosujących). Metoda Bordy to pierwszy → system wyborczy posługujący się techniką → głosowania rangowego. Mechanizm ten był później wielokrotnie modyfikowany, a zastosowanie znalazł m.in. w systemie → pojedynczego głosu przechodniego. Zbliżone efekty do metody Bordy można uzyskać, stosując również → system głosowania kumulacyjnego. Współcześnie wariant metody Bordy wykorzystuje Republika Nauru. [B.M.]

BUDŻET PARTYCYPACYJNY

specyficzna instytucja demokracji partycypacyjnej, z reguły o semibezpośrednim charakterze, zyskująca coraz większą popularność na kontynencie amerykańskim i europejskim. Polega ona na zapewnieniu mieszkańcom jednostek samorządowych możliwości decydowania, w formie głosowania, o części wydatków budżetowych, w szczególności dotyczących lokalnych inwestycji w zakresie infrastruktury. W klasycznej wersji budżet partycypacyjny oznacza nie tylko decydowanie o przeznaczeniu środków finansowych objętych takim budżetem na konkretne cele, lecz także uczestniczenie specjalnie powołanych przez mieszkańców komitetów w kontroli realizacji takiego budżetu. Co prawda formalnie przyjęcie budżetu partycypacyjnego następuje przez właściwe organy jednostki samorządu terytorialnego, a ustalenia mieszkańców mają charakter → konsultacji ludowych, jednak w praktyce organy w pełni szanują wolę wyrażoną w głosowaniu. Taka procedura wynika często z prawnej niemożności decydowania mieszkańców o kwestiach budżetowych w klasycznym → referendum lokalnym. Nie jest jednak wykluczone powiązanie budżetu partycypacyjnego z ostatecznym jego przyjmowaniem w formie → referendum. Za miejsce narodzin budżetu partycypacyjnego uznaje się brazylijskie miasto Porto Alegre, które wprowadziło podobny mechanizm w 1989 r. W pierwszej dekadzie XXI w. tę formę partycypacji implementowały również liczne miasta europejskie. W ostatnich latach również w Polsce zaczęły się pojawiać elementy budżetu partycypacyjnego. Najlepszym przykładem jest tu procedura przyjmowania budżetu partycypacyjnego w Sopocie, w której mieszkańcy mieli możliwość określenia priorytetów inwestycyjnych, na które mogła być przeznaczona niewielka część środków budżetowych. [P.U.]

CENZUSY WYBORCZE

(łac. *census* – oszacowanie majątku, spis ludności) pojęcie ściśle związane z → zasadą powszechności prawa wyborczego. W doktrynie termin „census wyborczy” jest rozumiany dwojako. Po pierwsze, jako każdy warunek, od którego uzależnione jest korzystanie człowieka z podmiotowych praw wyborczych. Po drugie natomiast, jako dyskryminujące wyłączenie od korzystania z podmiotowych praw wyborczych z uwagi na brak określonych kwalifikacji. Zgodnie z pierwszym poglądem mamy więc cenzusy wyborcze występujące w przeszłości (census płci, rasy, wyznania, wykształcenia, zasług, majątkowy, zawodowy, klasowy) oraz współczesne cenzusy wyborcze (census obywatelstwa, wieku, zamieszkania, pełni praw publicznych i pełni władz umysłowych). Zwolennicy drugiego poglądu występujące obecnie ograniczenia w korzystaniu z podmiotowych praw wyborczych (z uwagi na obywatelstwo, wiek, domicyl, stan umysłowy i pełnię praw publicznych) uznają za naturalne (niedyskryminujące) wyłączenia od korzystania z praw wyborczych, a nie za cenzusy wyborcze. W prawie polskim korzystanie z → czynnego prawa wyborczego jest uzależnione od posiadania obywatelstwa polskiego (nie dotyczy to wyborów do Parlamentu Europejskiego, wyborów do rad gmin oraz wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, w których mogą brać udział także obywatele innych państw Unii Europejskiej), ukończenia 18 lat (najpóźniej w dniu głosowania), posiadania pełni władz umysłowych (co wyklucza osoby ubezwłasnowolnione prawomocnym orzeczeniem sądowym), pełni praw publicznych (pozbawić ich może tylko prawomocne orzeczenie sądu) oraz praw wyborczych (których pozbawić może Trybunał Stanu). Ponadto w wyborach samorządowych obowiązuje wymóg domicylu – prawo wybierania do danej rady (lub sejmiku) ma tylko wyborca, który stale zamieszkuje na obszarze działania tej rady (sejmiku). [A.S.]

CHRONOLOGIA CZYNNOŚCI WYBORCZYCH

przebieg kolejno następujących po sobie faktów i czynności występujących podczas → wyborów. Każde wybory stanowią niezwykle złożony proces, który składa się z sekwencji powiązanych ze sobą zdarzeń i elementów. Pomiędzy zarządzeniem wyborów a momentem ogłoszenia wyników mamy bowiem do czynienia z następującymi po sobie czynnościami wyborczymi, stanowiącymi kolejne fazy organizacyjnych przy-

gotowań najpierw do właściwego głosowania, później do ustalenia wyników elekcji, a na końcu kontroli legalności i poprawności całego procesu. Bez względu na rodzaj i charakter wyborów można wyróżnić pewne wspólne dla wszystkich przeprowadzanych elekcji etapy: przygotowanie i/lub powołanie właściwych organów przeprowadzających i nadzorujących proces wyborczy, zgłaszanie → kandydatów, rywalizacja kandydatów w → kampanii wyborczej, rejestracja osób uprawnionych do głosowania, → głosowanie, ustalenie → wyników wyborów. Rozszerzając ten wykaz o czynności, które w sensie formalnym wykraczają poza same wybory, ale są ściśle i jednoznacznie z tym procesem związane, oraz uszczegóławiając poszczególne etapy o listę niezbędnych do wykonania działań, można np. dla wszystkich przeprowadzanych w Polsce wyborów wyróżnić listę następujących czynności: 1) przeprowadzenie ewentualnych zmian w strukturze → okręgów wyborczych oraz → obwodów głosowania; 2) zarządzenie wyborów i podanie tej informacji do wiadomości publicznej; 3) rozpoczęcie kampanii wyborczej; 4) ukonstytuowanie się → komitetów wyborczych; 5) powołanie właściwych → komisji wyborczych; 6) zgłaszanie i → rejestracja kandydatów; 7) utworzenie → odrębnych obwodów głosowania; 8) losowanie kolejnych numerów dla → list kandydatów; 9) druk i dystrybucja obwieszczeń o zarejestrowanych listach kandydatów; 10) przygotowanie, druk i dystrybucja kart do głosowania; 11) sporządzenie → spisów wyborców uprawnionych do głosowania; 12) materiałowe i organizacyjne zabezpieczenie warunków niezbędnych do przeprowadzenia głosowania i ustalenia wyników wyborów; 13) przeprowadzenie głosowania; 14) ustalenie → wyników głosowania przez → obwodowe komisje wyborcze; 15) sprawdzenie przez komisje wyborcze wyższego stopnia poprawności, pod względem formalnym i arytmetycznym, ustalonych wyników głosowania; 16) podanie wyników głosowania do wiadomości publicznej; 17) ustalenie → wyników wyborów i podanie ich do publicznej wiadomości; 18) przeprowadzenie postępowania protestowego (zob. → protest wyborczy); 19) stwierdzenie → ważności bądź nieważności wyborów; 20) ewentualne powtórzenie niektórych bądź wszystkich czynności wyborczych (zob. → ponowne wybory); 21) rozliczenie wydatków poniesionych przez komitety wyborcze podczas kampanii wyborczej; 22) rozwiązanie komisji wyborczych. Na każdy z wymienionych powyżej etapów przypada z kolei wiele konkretnych działań szczegółowych. Por. → kalendarz wyborczy. [B.M.]

CHWIEJNOŚĆ WYBORCZA ELEKTORATU

(ang. *electoral volatility*) inaczej przesunięcie poparcia wyborczego. Przepływ głosów pomiędzy → partiami politycznymi rywalizującymi ze sobą w kolejnych → elekcjach. Im mniejsza chwiejność → elektoratu, tym większa stabilność → systemu partyjnego. Przepływ głosów pomiędzy partiami można badać na trzech różnych poziomach: pomiędzy poszczególnymi partiami, blokami partii oraz na poziomie całego systemu partyjnego. W pierwszym przypadku bada się zyski i straty pojedynczych partii, porównując ich → wyniki wyborcze. Badając przesunięcie poparcia wyborczego pomiędzy blokami partii, bierze się pod uwagę nie transfery pojedynczych ugrupowań, ale zmiany pomiędzy grupami reprezentującymi określone strony podziałów politycznych (np. pomiędzy partiami lewicy i prawicy). W tym przypadku często się okazuje, że chwiejność wyborcza elektoratów jest o wiele mniejsza, niż można by sądzić na podstawie wyników badań zmian poparcia pomiędzy poszczególnymi partiami. Wynika

to z faktu, że te same problemy mogą być na scenie politycznej reprezentowane przez różne partie, co więcej, partie te mogą z biegiem czasu się zmieniać, podczas gdy podział społeczny, który je wygenerował, nadal zachowuje swoją ważność. Trzeci poziom analizy chwiejności wyborczej dotyczy całego systemu partyjnego. Sposób pomiaru tej wartości został zaproponowany przez Mogensa Pedersena. W jego koncepcji wartość przesunięcia poparcia wyborczego jest sumą różnic poparcia poszczególnych partii pomiędzy porównywanymi elekcjami podzieloną przez 2. Por. → determinanty zachowań wyborczych elektoratu. [B.M.]

CISZA PRZEDREFERENCJALNA

zob. → cisza referencjalna

CISZA REFERENCJALNA

czas poprzedzający → głosowanie, w którym zakazane jest prowadzenie → kampanii referencjalnej w jakiejkolwiek formie. Jej występowanie ma zapewnić uprawnionym do głosowania czas na refleksję i podjęcie decyzji w sposób wolny od wpływów zewnętrznych, w szczególności wiążących się z działaniem marketingu politycznego. Cisza referencjalna nie jest rozwiązaniem powszechnie występującym w państwach współczesnych. Z reguły występuje w prawie tych państw, które nie przewidują również → ciszy wyborczej, a więc przede wszystkim w państwach anglosaskich oraz państwach Europy Północnej. W Polsce, zarówno w odniesieniu do referendum ogólnokrajowego, jak i lokalnego (podobnie jak w przypadku ciszy wyborczej), zaczyna się ona na 24 godziny przed dniem głosowania i trwa aż do czasu zakończenia głosowania. W tym czasie zakazane jest zwoływanie zgromadzeń, organizowanie pochodów i manifestacji, wygłaszanie przemówień, rozdawanie ulotek, jak również prowadzenie kampanii referencjalnej w jakikolwiek inny sposób. Nie obejmuje ona jednak nakazu usunięcia wszelkich materiałów agitacyjnych umieszczonych przed jej nastaniem, jak plakaty czy billboardy związane z referendami, o ile nie są one umieszczone w lokalu → obwodowej komisji do spraw referendum lub na terenie budynku, w którym lokal taki się znajduje. Cisza referencjalna obejmuje również zakaz publikacji w tym czasie wyników badań opinii publicznej dotyczących przewidywanych zachowań głosujących w referendum. Dotyczy to zarówno sondaży prowadzonych w dniach poprzedzających głosowanie, jak i w dniu lub dniach takiego głosowania. → Ustawa o referendum ogólnokrajowym wyłączyła z tego zakazu możliwość podawania do wiadomości publicznej danych komisji obwodowych dotyczących liczby kart wydanych pierwszego dnia głosowania w referendum. Dodać trzeba, że w licznych państwach, jak np. Albania, Rumunia czy Włochy, czas zakazu publikacji sondaży dotyczących referendum jest znacznie dłuższy, waha się od kilku do nawet kilkunastu dni poprzedzających dzień głosowania. Por. → cisza wyborcza. [P.U.]

CISZA WYBORCZA

zwana niekiedy ciszą przedwyborczą to określony prawem czas rozpoczynający się najczęściej bezpośrednio przed dniem → głosowania, a kończący się wraz z końcem głosowania, podczas którego zabronione są jakiejkolwiek formy → agitacji wyborczej zmierzające do promowania wśród wyborców określonego kandydata, → listy kandydatów albo → komitetu wyborczego biorącego udział w wyborach. Celem wprowadze-

nia ciszy wyborczej jest stworzenie → wyborcom możliwości spokojnej oceny oferty wyborczej, zastanowienia się i przemyślenia ich decyzji wyborczych w warunkach wolnych od agitacji wyborczej. Kodeks wyborczy (tak zresztą jak wszystkie poprzednio obowiązujące polskie ustawy wyborcze) stanowi, iż → kampania wyborcza zostaje zakończona na 24 godziny przed dniem głosowania oraz że od zakończenia kampanii wyborczej aż do zakończenia głosowania zabronione jest prowadzenie w jakikolwiek sposób agitacji wyborczej na rzecz kandydatów i list kandydatów. W okresie ciszy wyborczej zabronione jest także podawanie do wiadomości publicznej – na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – wyników → przedwyborczych badań opinii publicznej dotyczących przewidywanych zachowań wyborczych i → wyniku wyborów oraz wyników sondaży wyborczych przeprowadzanych w dniu głosowania (zob. → sondaże przedwyborcze). Nie stanowi zabronionej w czasie ciszy wyborczej agitacji kampania „profrekwencyjna”, której celem jest zachęcenie wyborców do udziału w głosowaniu. Naruszenie zakazu prowadzenia agitacji wyborczej w trakcie ciszy wyborczej stanowi wykroczenie skutkujące odpowiedzialnością karną, zagrożone karą grzywny. Natomiast złamanie zakazu podawania w trakcie ciszy wyborczej do wiadomości publicznej wyników przedwyborczych sondaży stanowi przestępstwo zagrożone grzywną od 500 tys. do 1 mln zł. [A.S.]

CONDORCETA METODA

jeden z → większościowych systemów wyborczych, opracowany w XVIII w. przez członka francuskiej Akademii Nauk, filozofa, matematyka, ekonomisty i działacza politycznego Jeana Condorceta (pełne nazwisko: Jean Antoine Nicolas Caritat markiz de Condorcet) w odpowiedzi na niedoskonałości → systemu większości względnej. Punktem wyjścia koncepcji zaproponowanej przez Condorceta było założenie, że wybory mają doprowadzić do wyboru „obiektywnie” najlepszego spośród startujących kandydatów. By to osiągnąć, → wyborca powinien porównywać kandydatów, konfrontując ich ze sobą we wszystkich konfiguracjach. Zwycięzcą będzie ten, który jest najczęściej przedkładany jako lepszy w porównaniu ze wszystkimi pozostałymi kandydatami. Jest to tzw. zwycięzca w sensie Condorceta. Z kolei ten kandydat, który w takim porównaniu wypadnie najgorzej, jest przegranym w sensie Condorceta, czyli jest społecznie nieakceptowany. Implementacja założeń Condorceta wymaga, by → system wyborczy dawał głosującym możliwość wyrażania swojej opinii w systemie porównywania każdego kandydata z każdym. Poza znacznym poziomem skomplikowania całej procedury w przypadku większej liczby kandydatów metoda Condorceta jest obciążona bardzo poważną wadą na gruncie → teorii wyboru społecznego. W pewnych sytuacjach może bowiem prowadzić do cykliczności wyniku wyborczego.

Przykład. Preferencje wyborcze trzech głosujących wyglądają następująco. Wyborca 1 przedkłada kandydata A nad B , a B nad C . Jego relacja preferencji ma kształt $A > B > C$ i jest przechodnia (jeśli A jest lepsze od B , a B jest lepsze od C , to logiczne, że również A jest lepsze od C). Z kolei wyborca 2 ma układ preferencji: $B > C > A$, a wyborca 3: $C > A > B$. W rezultacie wynik wygląda następująco: $A > B$ przedkłada dwóch wyborców (wyborca 1 i 3), $A > C$ jeden (wyborca 1), $B > A$ jeden (wyborca 2), $C > B$ jeden (wyborca 3), $B > C$ dwóch (wyborca 1 i 2), $C > A$ dwóch (wyborca 2 i 3). Okazuje się więc, że mimo iż w ocenie większości $A > B$ i $B > C$, to wbrew wynikającej z logiki konieczności uznania, że $A > C$, okazuje się, że zdaniem większości

również $C > A$. Trzej wyborcy, którzy są w stanie uszeregować indywidualnie swoje preferencje, nie są w stanie uczynić tego jako grupa. Mimo że relacje pojedynczych wyborców są przechodnie, to wyznaczona na ich podstawie relacja społeczna jest cykliczna. Dla tego wyniku nie ma równowagi, gdyż dla każdej zwycięskiej pary można znaleźć koalicję zainteresowaną jego zmianą. W tej sytuacji kolejność poddawania poszczególnych par pod głosowanie może zdecydować o jego wyniku. Sytuacja ta, zwana paradoksem wyborcy (po raz pierwszy opisana przez Jeana Charles'a de Borde), wyklucza w praktyce zastosowanie propozycji Condorceta jako metody wyborczej (por. → Bordy metoda). [B.M.]

CZAS GŁOSOWANIA W REFERENDUM

termin, w którym możliwe staje się oddanie głosu przez → osobę uprawnioną do udziału w → referendum. Z racji znaczenia frekwencji dla wiążącego skutku referendum w Polsce w odniesieniu do głosowania w referendum ogólnokrajowym zdecydowano o możliwości przeprowadzenia go w 1 dzień albo 2 dni. Decyzja w sprawie czasu trwania referendum została powierzona organowi zarządzającemu referendum, a więc Sejmowi RP lub Prezydentowi RP. W przypadku głosowania jednodniowego referendum takie odbywa się w dzień wolny od pracy, a więc w niedzielę albo inny dzień, który za taki został wskazany w ustawie o dniach wolnych od pracy, i trwa bez przerwy w godzinach pomiędzy 6.00 a 22.00, co stanowi istotną odmienną od → głosowania w → wyborach. W przypadku referendum dwudniowego odbywa się ono w dzień wolny od pracy oraz dzień go poprzedzający, z tym że lokale → obwodowych komisji do spraw referendum są otwarte każdego dnia bez przerwy od godz. 6.00 do 20.00. Przerwa następuje natomiast pomiędzy godziną 20.00 pierwszego dnia a 6.00 dnia kolejnego, co wiąże się z koniecznością zabezpieczenia → kart do głosowania, → spisów uprawnionych do głosowania, innych dokumentów referendalnych oraz samego lokalu. W Polsce nie ma możliwości oddania głosu w referendum ogólnokrajowym przed terminem otwarcia → lokali referendalnych. W referendum nie można głosować za pośrednictwem poczty czy Internetu, podobnie jak również nie odbywa się głosowanie przedterminowe. Natomiast głosowanie w → referendum lokalnym odbywa się na zasadach tożsamych z zasadami przeprowadzania → wyborów do organów samorządu terytorialnego, gdyż w tej materii stosuje się odpowiednio przepisy → kodeksu wyborczego. Oznacza to, że głosowanie takie może odbywać się zarówno 1 dzień, jak i 2 dni, przy czym w każdym przypadku trwa ono od godziny 7.00 do godziny 21.00, w zależności od woli organu zarządzającego takie referendum. W przypadku referendum lokalnego możliwe również staje się wcześniejsze oddanie głosu za pośrednictwem poczty, co mogą jednak uczynić wyłącznie osoby niepełnosprawne o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności. [P.U.]

CZYNNE PRAWO WYBORCZE

(nazywane też prawem wybierania) to uprawnienie do → głosowania i dokonywania innych czynności wyborczych (np. prawo do tworzenia → komitetu wyborczego, prawo do udzielania własnym podpisem poparcia określonym kandydatom lub listom kandydatów itp.). Czynne prawo wyborcze mieści się w szerszym pojęciu podmiotowego → prawa wyborczego. Zgodnie z art. 62 Konstytucji czynne prawo wyborcze w → wyborach Prezydenta RP, posłów, senatorów i przedstawicieli do or-

ganów samorządu terytorialnego przysługuje każdemu obywatelowi, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, pod warunkiem że nie jest ubezwłasnowolniony lub pozbawiony praw publicznych (prawomocnym orzeczeniem sądowym) lub praw wyborczych (orzeczeniem Trybunału Stanu). Na tych samych zasadach obywatel polski korzysta z prawa wybierania w wyborach do Parlamentu Europejskiego – tyle tylko, że nie na podstawie art. 62 Konstytucji, lecz na podstawie przepisów kodeksu wyborczego. W → wyborach do organów samorządu terytorialnego – zgodnie z przepisami kodeksu wyborczego – prawo wybierania do danej rady (lub wyboru wójta, burmistrza, prezydenta miasta) ma → wyborca mający stałe miejsce zamieszkania na obszarze działania tej rady. Ponadto, w związku z członkostwem Polski w UE prawo wybierania posłów do Parlamentu Europejskiego w RP mają także obywatele UE niebędący obywatelami polskimi, którzy zgodnie z prawem stale zamieszkują w Polsce i są wpisani do stałego rejestru wyborców – pod warunkiem że mogą korzystać z praw wyborczych w państwach, których są obywatelami. Z podobnego uprawnienia korzystają też – na podstawie postanowienia kodeksu wyborczego, przepisów Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej i dyrektywy Rady 94/80/WE z dnia 19 grudnia 1994 r. – obywatele UE niebędący obywatelami polskimi w wyborach do rad gmin i w wyborach wójta (burmistrza, prezydenta miasta). Dodać wypada, że żadne z przewidzianych w polskim prawie ograniczeń w posiadaniu czynnego prawa wyborczego (np. odpowiedni wiek lub stan umysłowy) nie stanowi dyskryminującego ograniczenia (→ cenzusu wyborczego), lecz są one naturalnymi i powszechnie stosowanymi w systemach demokratycznych wyłączeniami z kręgu wyborców. [A.S.]

DEANA METODA

jedna z $\rightarrow$ metod podziału mandatów z grupy $\rightarrow$ huntingtonowskich (por. $\rightarrow$ największych liczb metody) stosowana do podziału mandatów pomiędzy $\rightarrow$ okręgi wyborcze lub pomiędzy $\rightarrow$ partie polityczne w ramach $\rightarrow$ proporcjonalnych systemów wyborczych. Stworzona przez amerykańskiego statystyka Jamesa Deana w 1832 r. w celu rozwiązania problemu podziału mandatów do Izby Reprezentantów Stanów Zjednoczonych jako odpowiedź na metodę $\rightarrow$ Webstera. Metoda Deana minimalizuje bezwzględną różnicę między liczbami wyborców przypadających na jednego deputowanego. Wychodzi z innego założenia niż w przypadku metody $\rightarrow$ Hilla, że różnica pomiędzy progiem, od którego przyznaje się kolejny mandat (punkt cięcia $\rightarrow$ kwoty), a pełnymi kwotami powinna stanowić taką samą część liczby przyznanych mandatów niezależnie od tego, w jaki sposób zaokrągla się wartości niepełnych kwot. W tym celu punkt cięcia kwoty powinien być więc ustawiony na wartości średniej harmoniczej każdej z dwóch kolejnych liczb naturalnych. Procedura podziału mandatów wygląda więc następująco: 1) wyznaczamy $\rightarrow$ normę reprezentacji (lub $\rightarrow$ kwotę, jeśli podział dotyczy $\rightarrow$ partii politycznych); 2) przyznajemy każdemu podmiotowi tyle mandatów, ile razy wartość normy/kwoty zawiera się w uzyskanej liczbie mieszkańców/głosów po zaokrągleniu w dół, jeśli uzyskana wartość (iloraz liczby mieszkańców/głosów i normy/kwoty) jest mniejsza od średniej harmoniczej dwóch najbliższych liczb całkowitych, lub w górę, jeśli jest większa; 3) jeśli łączna liczba rozdysponowanych w ten sposób mandatów jest większa niż dostępna pula, powtarzamy całą operację, zwiększając normę/kwotę; jeśli natomiast łączna liczba rozdysponowanych w ten sposób mandatów jest mniejsza niż przewidziana pula (podział jest niepełny), powtarzamy operację, zmniejszając normę/kwotę; 4) podzielnikiem manipulujemy tak długo, aż rozdysponujemy wszystkie mandaty. Metoda Deana jest $\rightarrow$ obciążona na rzecz małych podmiotów w stopniu większym niż metoda Hilla i mniejszym niż metoda $\rightarrow$ Adamsa. Nie znalazła zastosowania w praktyce. [B.M.]

DEFORMACJE WYNIKÓW WYBORÓW

rozbieżność pomiędzy $\rightarrow$ wynikami głosowania a $\rightarrow$ wynikami wyborów będąca konsekwencją przetwarzania głosów na mandaty w toku procesu wyborczego. Istota defor-

macji wyników wyborów sprowadza się do tego, że żaden → system wyborczy nie jest w stanie dokładnie i precyzyjnie odzwierciedlić preferencji → elektoratu. We wszystkich systemach wyborczych występuje zjawisko powodujące, że niektóre → partie uzyskują większy procent mandatów, niż oddano na nie głosów, co odbywa się kosztem innych partii, które w ten sposób otrzymują proporcjonalnie mniej mandatów, niż to wynika z otrzymanego przez nie poparcia. W takiej sytuacji dochodzi do pewnego zniekształcenia woli wyborców przez system. Składają się na to zarówno przyczyny techniczne (brak mechanizmów gwarantujących całkowicie proporcjonalny i sprawiedliwy podział mandatów), jak i polityczne (celowe wzmacnianie przez system efektów deformujących w celu realizacji określonych wartości, np. przeciwdziałanie rozdrobnieniu politycznemu). Deformacja wyników wyborów może obejmować, w zależności od konkretnych mechanizmów wewnątrzsystemowych, zniekształcenia zarówno na korzyść silnych, jak i na korzyść słabych wyborczo partii. W zdecydowanej większości przypadków zjawisko deformacji działa przede wszystkim na korzyść partii dużych kosztem małych. Zwyczajna partia (partie) z reguły jest nagradzana większą liczbą mandatów, niż by to wynikało z odsetka otrzymanych przez nią głosów. Instytucjami systemu wyborczego odpowiedzialnymi za deformację wyników wyborów są: większość jako reguła rozstrzygnięcia, → obciążone metody podziału mandatów, wysokie → progi wyborcze, małe → okręgi wyborcze. Wyróżnia się deformację słabą i silną. W pierwszym przypadku partia, która nie uzyskała większości głosów, zdobywa większość mandatów w organie przedstawicielskim (zob. → większość sztuczna). W drugim przypadku mamy do czynienia ze zjawiskiem odwrotnym, partia, która zdobyła najwięcej głosów w skali kraju, nie uzyskuje największej liczby mandatów. W celu przeciwdziałania zjawisku deformacji wykorzystuje się często mechanizmy → kompensacyjne, mające na celu poprawienie → proporcjonalności systemu wyborczego. Z drugiej jednak strony deformacja wyników wyborów (jeśli nie jest zbyt drastyczna) może spełnić pozytywną funkcję i często jest zamierzona. Wzmacniając partie duże, przeciwdziała nadmiernej → fragmentaryzacji systemu partyjnego, sprzyja jego koncentracji i stabilności. Co do zasady → systemy większościowe cechują się większą deformacją wyników wyborów niż → systemy proporcjonalne. Deformację wyniku wyborów można precyzyjnie zmierzyć. Pomiaru takiego dokonuje się zarówno dla poszczególnych → partii politycznych, jak i dla systemu wyborczego jako całości. W tym pierwszym przypadku badany jest stopień nadreprezentacji i podreprezentacji poszczególnych sił politycznych, dzięki czemu możemy uzyskać odpowiedź na pytanie, na czyją korzyść dany system działa. Najprostszym sposobem pomiaru tego zjawiska jest zbadanie różnicy pomiędzy odsetkiem zdobytych mandatów a procentem uzyskanych głosów przez daną partię. Deformacja jest tym większa, im większe są rozbieżności pomiędzy tymi wartościami. Uzyskane w ten sposób dane nie zawsze nadają się do porównywania stopnia reprezentacji poszczególnych ugrupowań, zwłaszcza w dłuższej perspektywie czasowej. Dlatego lepszym i łatwiejszym porównawczo miernikiem do tego służącym jest → wskaźnik deformacji. Z kolei do pomiaru → dysproporcjonalności całego systemu wyborczego stosuje się → wskaźniki dysproporcjonalności. Por. → prawo sześciannu. [B.M.]

DEMOKRACJA BEZPOŚREDNIA

sposób wykonywania władzy przez zbiorowy podmiot suwerenności bez pośrednictwa wyłonionych przez niego organów przedstawicielskich. Może być to czynione za pomocą licznych instrumentów pozwalających na podejmowanie w tej formie roz-